

Biskup J. J. Strossmayer i pravoslavlje.

Dr. A. Spiletak.

U svojih 90 godina života (r. 1915. † 1905.) i 55 biskupovanja (1850—1905) J. J. Strossmayer je mnogo toga doživio, što je i većini njegovih današnjih štovatelja nepoznato. Ako jednom naša Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, uz đakovačku katedralu Strossmayerovu srcu najviše priraslo njegovo djelo, dobije iz Ministarstva prosvete veselu obavijest, da je doznačena državna pripomoć za nastavak njezinog djela: J. J. Strossmayer, dokumenti i korespondencija, što ga je stručnjački zamislio i g. 1933. prvu knjigu (od g. 1915. do 1859.) objelodanio sveuč. prof. i pravi akademijin član g. F. Šišić, te ako dočekamo potpuno izdanje barem dokumenata do 1905., (a korespondencija će svakako još nekoliko čekati) onda se možemo nadati, da će i naši po zvanju historičari stvarati sebi ispravan sud o »najvećem ideologu velike i moćne Jugoslavije«. Sve to na temelju jedino sigurnih dokumenata, a to su Strossmayerovi autografi, rukopisi sabrani u dijecezanskom arhivu u Đakovu i u arhivu Jugosl. Akademije u Zagrebu u prvom redu, a i inače u Beču, Pešti, Rimu i drugdje.

Doklegod nemamo tih najvažnijih i najmjerodavnijih dokumenata, ne smijemo se čuditi što fantazija pojedinih člankopisaca stvara sebi sliku Strossmayera onakovu, kakvu pojedini pisac želi.

Kome je iole poznata povijest prošloga vijeka, taj dobro znađe kakvi su se veliki i sudbonosni događaji zbili ne samo u bivšoj knjaževini Srbiji nego i u »prisajedinjenim krajevima« našeg troimenog naroda, a i inače u Evropi i u svijetu.

J. J. Strossmayer je već kao mladi svećenik živim interesom pratio sve te događaje. Dakako, u prvom redu se zanimao za svoj hrvatski narod i njegove bijede i nevolje. I što je u prvoj mladosti započeo, to je dosljedno i ustrajno nastavio do zadnjega daha. Vjerska i politička pocijepanost, prosvjetna i kulturna zaostalost našega naroda, apsolutizam i tiranija A.-U. monarhije prema Slavenima uopće, a južnima napose, beznačajnost i nestalnost »naših ljudi«, koje tako nemilo i često žigoše u pismima Dru F. Račkome,

neshvaćanje vatikanske diplomacije i njezino oportunističko pristajanje uz one koji imaju vlast u rukama u važnim vjerskim i crkvenim pitanjima: sve su to pitanja, koja su mučila Strossmayera kroz sav njegov život i u kojima je on svom silom i svoga uma i biskupskog autoriteta i svim žarom svog plemenitog srca živo sudjelovao. Nikakav fantasta, nikakav revolucionar, nego duhom Kristova evanđelja prožet katolički biskup, učenjak i bogoslov, pravi otadžbenik, zabrinut za moralno i materijalno dobro hrvatskog naroda i svega Slavenstva, branič prava i pravde proti svakom nasilju i lukavštini. Sve su to činjenice, kojima se potvrda nalazi u bezbrojnim izjavama Strossmayerovim.

Ja sam se u ovomu članku ograničio samo na to: da iz nekoliko autentičnih Strossmayerovih izjava osvijetlim: što je Strossmayer mislio o pravoslavlju?

1. Strossmayer i pravoslavlje do g. 1850.

Strossmayer je već kao dijete došao u doticaj s inovjercima, pravoslavcima i Židovima u svom rodnom gradu Osijeku. Nemamo doduše iz te dobe nikakvih njegovih izjava; ali nema sumnje da je Strossmayer već kao dak, katolik i Hrvat, stekao o njima ono uvjerenje, koje je kod katolika i Hrvata bilo u ono doba općenito: ni jedne ni druge nisu naši ljudi smatrali ni u vjerskom ni u narodnom pogledu svojim naročitim prijateljima.

Kao mladi svećenik Strossmayer je g. 1838. i 1840. bio kapelanom u Petrovaradinu. Upoznao je ne samo prilike u Petrovaradinu i Novom Sadu, nego i u čitavom Srijemu. Katolici su i pravoslavni živjeli ispremiješani i u gradovima i po selima. Među njima ne samo što nije bilo trvenja, nego su štaviše živjeli u najljepšoj slozi. Vjerska trpeljivost išla je tako daleko, te su se međusobno i kumstvom nazivali. To je mladog Strossmayera smučivalo, jer je u tome — sasvim ispravno — vidio očitu povredu značenja, što ga katolička Crkva pripisuje kumstvu.

Kad je g. 1847. došao na njega red, da kao profesor bogoslovije u Đakovu zadade tri slučaja (casus conscientiae), u prvom slučaju riješava Strossmayer pitanje: Smiju li katolici kod krštenja, krizme i vjenčanja uzeti za kuma nekatolika? Na temelju historije kumstva i značaja kumstva u katoličkoj Crkvi Strossmayer odlučno odbija taj običaj i sjeća teške odgovornosti sve one, koji od pospanosti i neke letargije »ne ispituju svoju savjest i ne paze, da li su njihova djela u skladu sa načelima nauke, koju oni imaju da zastupaju i brane«.

A što se tiče vjerske trpeljivosti kaže Strossmayer: »U krajevima u kojima katolici žive pomiješani sa protestantima i nesjedinjanim Grcima (t. j. pravoslavcima. Op. p.), ako se krivo shvati nauk katoličke Crkve o trpeljivosti (toleranciji), lako mogu zavladati zloupotrebe, kao što bi bila i u ovom slučaju... Katolička Crkva ništa više ne preporuča svojoj djeci nego da prema nesjedi-

njenoj braći u saobraćaju budu popustljiviji i uvijek pripravniji na svako djelo humanosti i ljubavi... Zna katolička Crkva, da je pisano: Ljubite neprijatelje svoje, činite dobro onima, koji vas mrze, molite za one, koji vas progone i ogovaraju... Katoličkoj Crkvi kao da nije dosta što tu nauku trubi narodima u oba uha, da postidi viku onih, koji predbacuju katoličkoj Crkvi ne znam kakvu netrpeljivost, dok oni sami bez ikakva stida pred cijelim svijetom muče katolike najvećom netrpeljivošću... Katolička Crkva zazire od one trpeljivosti koja se iskazuje ne ljudima, koji su u zabludi, nego njihovim zabludama, kad se kaže, da one nisu škodljive, kao što zazire i od svakoga čina kojim se rada i podržava opravdana sumnja o zabludi. I kada Crkva ne bi od toga zazirala, ne bi bila prava Crkva Kristova. Jer samo je ona prava Crkva Isusa Krista, koja drži pravu i nepokvarenu nauku Kristovu. A jer nauke među sobom oprečne ne mogu imati istoga Krista svojim začetnikom, Kristova Crkva ne može da prihvati niti odobri nauke, koje su njezinoj pravoj nauci oprečne, nego mora da odbije sve što se protivi Kristovoj nauci i da jedino uz Kristovu nauku ne samo stalno prione, nego da je svojim ugledom zaštićuje od svih nasrtaja novotara i da je čuva i brani od svih pogibli. Kad bi to Crkva zanemarila, izdala bi stvar Kristovu. Stoga svaka crkva, koja naučava trpeljivost prema zabludi i koja jednako obećaje spasenje svima, iako oprečno učenje u vjeri slijede, već samim tim što miješa laž i istinu, svjetlo i tminu, Krista i Belijala, nije čista zaručnica Kristova, nego sotonina sinagoga. Jer jedan je Krist, jedna vjera, jedna Crkva Kristova, jedna i jednostavna istina, jedan put spasa, i ko god se od njega udalji, daleko je od Krista, Spasitelja našega... Crkvi je sam Krist dao pravo i najsvetiju obavezu, da vjerno čuva objavljenu istinu, da pazi e tu istinu ne okalja nikakva zabluda, da zablude protivne objavljenoj istini suzbija, djecu svoju naoruža protiv svakoj opasnosti zaraze, a osnivače zabluda da iz svoga krila isključi, te im može i mora priječiti svako vjersko općenje sa sobom i sa svojom djecom.«¹

Ja sam navlaš opširnije citirao ove Strossmayerove riječi, jer je u njima sadržan programatski stav Strossmayerov prema pravoslavlju, kojemu se on nikada nije iznevjerio doklegod je živio. Treba osobito naglasiti ove neosporne činjenice, što se iz ovih njegovih riječi izvode:

1. Strossmayeru je nepobitna istina: da je samo katolička Crkva prava Kristova Crkva i jedino ona ima od Krista vlast i dužnost da Kristovu pravu vjeru naučava i od svake zablude čuva.

2. Pravoslavlje, protestantizam i ostale hereze i šižme očite su zablude i nemaju nikakva prava da se predstavljaju kao prave crkve Kristove.

¹ Opširnije vidi: Bogosl. Smotra. Godište XXII. br. 3. Zagreb 1934. u članku »Tres casus conscientiae« etc. str. 283—294.

3. Trpeljivost ili tolerancija ne smije se nikada protegnuti na zablude, jer se »mjesto vječnih odluka božanske mudrosti ne smiju postavljati tašte izmišljotine ljudskoga mišljenja«.

4. »Sam Bog pozna najskrovitije čovječje misli i sam Bog može da razlikuje grijешno neznanje od naivnoga«. Stoga Strossmayer s katoličkom Crkvom suglasno preporuča, da katolici »prema nesjedinjenoj braći u saobraćaju budu popustljivi i uvijek pripravnici na svako djelo humanosti i ljubavi«.

2. Strossmayerove izjave od g. 1851. do 1860.

Strossmayera je posvetio za biskupa đakovačkoga papinski nuncij u Beču M. Viale de Prela 8. septembra 1850. Sljedeće godine 7. oktobra piše on Strossmayeru: »Nakon što sam Sv. Stolicu izvijestio o vrlo žalosnom stanju u kome se nalaze katolici nastanjeni u Srbiji i o načinu, kako da se njihovim duševnim potrebama pomogne, Sv. Otac je naredio, da se moj izvještaj preda Sv. Zboru za širenje vjere. Sv. Zbor je usvojio moje predloge, a Sv. Otac naredio, da se Tvom Gospodstvu dostavi dekret, kojim se Tvom Gospodstvu povjerava briga i uprava spomenutih vjernika kao Apostolskom Administratoru po volji Sv. Stolice.

O tome je Strossmayer 20. oktobra izvijestio Gospodara Aleksandra Petrovića Karađorđevića, knjaza Srbije ovim pismom:

»Vaša Svetlosti! Dočim Rimski apostolski Stolica meni duhovnu brigu žiteljah rimo-katoličkih u knjaževini Serbskoj stanujućih poveriti blagoizvoli, za prvu si dužnost smatram to isto Vašoj Svetlosti do blagotnog znanja dostaviti.

Radujem se što po tomu u užji sojuz sa slavjanskom Vladom Serbskom stupiti sreća mi dostade; u grudih bo mojih ona ista krv slavjanska teče, koja i u grudima junačkog naroda serbskog... Za sad samo nek mi dopušteno bude nuz ukazanje visokog štovanja i predubokog počitovanja Vašoj Svetlosti preporučiti malo stado, duhovnoj brigi mojoj povereno, da ih pod milostivo okrilje blagoizvolite, koji su vremenitog svoga blagostanja radi blagom vladanju vašem poverili se.«

Slično pismo upravo je Strossmayer i Visokom Praviteljstvu knjaževine Serbske u Beogradu.²

Koncem (31.) oktobra iste godine piše Strossmayer nunciju u Beč, da ga je ovih dana izvijestio beogradski katolički misionar (P. Tiburcije Tkalčec) o nečemu »što se nikako ne smije trpjeti, jer je po vjeru i spas vjernika vrlo pogibeljno«, a to je: što austrijske političke vlasti teškom mukom daju katoličkim podanicima dozvolu za vjenčanje, pa uslijed toga mnogi katolici idu pravoslavcima i vjenčaju se pred pravoslavnim svećenikom u pravoslavnoj crkvi, te daju »scelestam infidelitatis mercedem«, da će

² Vidi moju knjigu: Strossmayer i pape str. 14—17. i Šišić: J. J. Strossmayer I. str. 188—9.

i svoju djecu dati krstiti u pravoslavnoj crkvi. Stoga Strossmayer moli nuncija neka od bečke vlade izradi, da austrijski konzul u Beogradu smije podijeliti političku dozvolu za vjenčanje svima katolicima, koji su nastanjeni u Srbiji. I Strossmayer se u tom poslu obratio ministru vanjskih poslova u Beču. Ako austrijska vlada ne prihvati njegov predlog, Strossmayer će dopustiti svome misionaru da katolike vjenča i bez političke dozvole, koja i onako ne spada na bitnost ženidbe.³

Austrijska vlada, odnosno ministarstvo vanjskih poslova nije prihvatilo Strossmayerov predlog, pa je on ponovno molio ministra neka izvoli narediti svom generalnom konzulu u Beogradu, da nad tim bdije i najstrože zabrani barem austrijskim podanicima svaki pokušaj da sklope ženidbu u pravoslavnoj crkvi i svoju djecu u njoj krste.⁴ Izgleda da ministarstvo nije tu Strossmayerovu molbu uvažilo.

Slijedećih je godina Strossmayer nastojao, da se zakonskom uredbom normiraju odnosi katolika u Srbiji. U tom ga je poslu izdašno pomagao austrijski generalni konzul u Beogradu von Radosavljević. Dana 30. rujna 1853 dostavlja on Strossmayeru »in Übersetzung und in originali das von der fürstlichen serbischen Regierung erlassene Gesetz bezüglich der freien Ausübung des katholischen Kultus in Serbien«.⁵ Taj je zakon Strossmayer dao prevesti na latinski i 20. listopada otpremio bečkom nunciju Viale Prela »in origine ac authenticis versionibus in septem frustis.«⁶ Nuncij obavješćuje Strossmayera 10. studenoga, da je pošiljku primio i saopćio Sv. Zboru za širenje vjere, pa će njegov odgovor saopćiti Strossmayeru netom ga iz Rima dobije. Nuncij misli, da će Strossmayer morati da kod srpske vlade protestuje proti nekim njezinim odredbama, koje se na prvi pogled očito protive zakonima i pravima katoličke crkve.⁷

Koncem g. 1854. katolički se misionar u Beogradu Ivan Énekeš nešto zamjerio generalnom konzulu von Radosavljeviću, pa ga je Strossmayer opozvao i imenovao upraviteljem župe u Klakarju kraj Broda n/S., a njegovim nasljednikom imenovao Edmunda Bočkora, dotada kapelana u Rumi. Strossmayer to javlja von Radosavljeviću i moli ga »da novom svešteniku, o kom sudim i mislim da u podoban nepovoljan i neprijatan položaj ni Vas ni mene stavljati ne će, svoje obrane i zaštite, a skupa i opće poznate blagonaklonosti ne uskratite i ne odreknete. Kojom prilikom opet se služim da Vam i na iskazanom tolikom Vašem trudu i revnosti

³ Ibidem str. 213—215.

⁴ Vidi: Šišić op. c. str. 193—4.

⁵ Šišić: ibidem str. 281—2.

⁶ Ibidem str. 285.

⁷ Ibid. str. 291.

u branjenju katoličke stvari zasluženu svoju zahvalnost i priznanje izjavim i istu stvar Vašoj daljoj brigi izručim.«⁸

I. Énekešu naređuje, da svom nasljedniku Bočkoru preda sve u redu i bratski ga uputi u sve obrede i običaje, te se sa generalnim konzulom i sa svim osobljem konzulata i sa svima, kojima misli da je u redu lijepo oprost i onda krene u Klakar.

A E. Bočkoru piše Strossmayer u dekretu među ostalim: »Očekujem i nadam se od Vas, da ćete sve dužnosti svoje novoga vrlo teškoga poziva najmarljivije i najrevnije obavljati, prema svima biti učitiv i ljubazan, a prema glavnom predstavniku slavnog c. i kr. austrijskog generalnog konzulata i svima podređenim činovnicima posebno štovanje iskazivati i sve njihove pravedne želje rado i susretljivo vršiti; da ćete brižljivo izbjegavati i svaku sjenu ma i najmanje političke kontroverzije bilo u javnom, bilo u privatnom govoru; štaviše, i u govorima, koje s pravom možete da držite i u crkvi i u privatnoj pouci ili razgovoru da ćete se služiti samo takvim izrazima i birati i upotrebljavati takve riječi, koje poučavaju bez uvrede, koje na dobro potiču bez zlovolje i bez kompromitovanja ičijega.«⁹

Zemunskom župniku Stjepanu Zsitvaya u Strossmayer preporuča Bočkora »fraternae caritati, notae discretioni, maturis denique consiliis«, e da Bočkor »in critico illo loco causam ecclesiae catholicae sustinendo et partes catholici pastoris obeundo« može s pouzdanjem da se na Zsitvaya obrati za uputu i savjet.¹⁰

Pismom od 21. lipnja 1855. izvješćuje von Radosavljević Strossmayera, da mu je konačno uspjelo dobiti srpske ministre za potpunu slobodu katoličkog kulta. »Nach mehrfachen Sitzungen und nach vielfältigen heftigen Debatten wurde nun gestern der ministerielle Vorschlag... durchgesetzt und angenommen.« Taj će zakon saopćiti Strossmayeru čim bude objavljen. Odmah će se graditi na državni trošak katolička crkva i stan za svećenika, kojega će Strossmayer birati i bit će pod dakovačkom jurisdikcijom, ali mora dobiti srpsko državljanstvo. Taj svećenik ne smije biti nijedan franjevac turski podanik iz Bosne.¹¹

Razne teškoće na koje je Strossmayer kao apostolski administrator katoličke crkve u Srbiji nailazio u ovom prvom deceniju, a i kasnije, vrlo je vjerno na temelju dokumenata osvijetlio g. dr.

⁸ Ibid. str. 321.

⁹ Ibid. str. 322.

¹⁰ Ibid. str. 324.

¹¹ Ibid. str. 325—6. — Po nagovoru Francuza htjeli su Srbi najprije bosanske franjevcu u Beograd dovesti. Dne 20. lipnja je veliki vezir Ali paša na prolazu kroz Beograd pripovijedao, kako mu je preko bečkog nuncija i biskupa Šunjića uspjelo postići, da samo bosanski fratar dođe u Srbiju. To je Srbe ozlojedilo, pa su stoga donijeli gornji zaključak. (Ibid.)

V. Wagner u radnji »Povijest katoličke crkve u Srbiji u 19. vijeku«, što je izašla g. 1930. i 1934. u »Bogoslovskoj Smotri«, napose u III. dijelu: Povijest konkordata u Srbiji. Iz tih dokumenata razabiremo, da je Strossmayer bio više puta u Beogradu, uvijek lijepo dočekan i od austrijskog generalnog konzulata i od predstavnika srpske vlade i naroda.

Nema sumnje, da je on svaku priliku iskoristio, da potvrdi svoje izjave o ljubavi i slozi. Nažalost, nigdje nisu ziblježeni ti govori.

Kad se g. 1859. vratio iz Rima s puta ad limina, upravio je 4. lipnja dugačku poslanicu svećenstvu, u kojoj opisuje svoj put i razgovor sa Sv. Ocem Pijom IX. Poslanica je pisana latinski. Pri kraju poslanice govori Strossmayer o svom razgovoru s papom u pitanju raskola:

»Medu ostalim ruševinama u izgradnji mističnog tijela Kristovog, koje smo zajednički oplakivali, sam nam se od sebe pružio onaj kobni razdor, kojim jedan dio naše biskupije, pa stoga i našega naroda ostaje udaljen od jedinstva sv. majke crkve, a time i od izvora savršenijeg života kršćanskog. Ako su se veliki i pobožni umovi uvijek bavili mislima mira i izmirenja, onda se sigurno tim mislima i željama bavi presjajna duša Sv. Oca Pija IX., kojemu je uz vrhovnu vlast u Crkvi dano i srce, koje po primjeru Kristovu sve pukove i narode jednako ljubi, koje želi da svi ljudi jednakom mjerom postanu dionici božanskog otkupljenja; srce, koje hoće da je sveta Crkva tako širom otvorena, kao što je otvorena sila božje ljubavi i božje žrtve, te je u svako doba spremno da primi nove pridošlice onom ljubavlju, kojom je nekada Gospodin ruke svoje raširio, da obraćenog rasipnog sina primi. Ja sam se pred Svetim Ocem izrazio: da nisu znali što rade oni, koji su slavensko-latinskom obredu i svetom glagoljaškom jeziku među Slavenima takvu sudbinu pripravili, te danas nije daleko od potpune propasti; da se to kosi s povlasticama apostolskim, što su potvrđene vlašću papa Ivana VIII. i Inocenca IX., a prekršaj njihov trebalo je uvijek smatrati nepravdom; da je to škodilo jedinstvu, a razdor ojačalo i oslabilo moć onoga sredstva, koje bi zatim sigurno, u rukama Sv. Majke Crkve, vrlo dobro utiralo put miru i izmirenju. Posljedica toga našeg čvrstog uvjerenja je: Nama se čini da je vrlo važno, da brižno očuvamo one ostatke slavensko-latinske liturgije, koji su se očuvali i odhrvali nepogodama vremena, da ih gojimo i na svaki način od propasti sačuvamo; da se što prije pobrinemo za novo autentično izdanje liturgijskih knjiga u jeziku glagoljaškom; da nastojimo o učenju glagoljice; da u tu svrhu obnovimo sjemeništa u Rimu ili u Dalmaciji, gdje su već postojala, gdje će se mladićima osim jezika i obreda slavenskoga dati prilike za sve, što svećenicima daje sposobnosti, da među svojim šire svetije nakane sv. Matere Crkve. Ako nas sve ne vara, kad bi takvi svećenici bili poslani u naše krajeve i kad bi im se dala povlastica da smiju čitati sv. Misu i obredom slavensko-grčkim gdje je to potrebno, posao izmirenja bi se lako svršio. To je kako rekosmo Naše uvjerenje, a

na višu oblast dakako spada odlučiti: koliko bi to poslužilo za širenje svetih nakana Crkve«. ¹²

3. Strossmayerove izjave od g. 1860.—1870.

U drugom deceniju svoga biskupovanja Strossmayer je ne samo nastavio svoj dojakošnji rad i kao biskup i kao otadžbenik, nego ga je još i proširio osobito svojim sudjelovanjem u političkom životu A.-U. monarhije. I kao veliki župan u Osijeku (1861.—2.) i kao virilista u saborima u Pešti i Zagrebu, u carevinskom vijeću u Beču, svugdje Strossmayer diže svoj glas i brani interese svoga naroda. Politički su Strossmayerov rad vrlo objektivno i istinito prikazali njegovi kasniji suradnici i biografi: Milko Cepelić i Matija Pavić u svojoj knjizi: »Josip Juraj Strossmayer«... g. 1850.—1900. Vrlo su zanimljivi i poučni osobito članci u II. dijelu knjige: J. J. S. u javnom životu hrvatskoga naroda i Slavenstva, potekli iz pera priznatog povjesničara M. Pavića. O političkom Strossmayerovom radu uopće kaže Pavić, da je biskup od početka javnog rada svoga, počam od g. 1860., pak do danas (1900.) pred očima uvijek imao jednu cijelj, jednu svrhu, a ta je: ujedinenje naših zemalja u jednu državnu samostalnost. To je njegov politički alfa i omega od kako je počeo glavom svojom misliti; to je on izjavio i u pojačanom carevinskom vijeću, a to se može kao na dlanu čitati i razabirati iz svih sjajnih govora njegovih počam od g. 1860. i iz svega djelovanja njegovoga do ovamo. On nije nikada promijenio toga svoga načela, on nije nikada prignuo svojih koljena, a niti će ih prignuti ni pred jednim političkim sustavom, koji ne stoji ili ne bi stajao u suglasju s tim njegovim načelom. On je rade u svoje vrijeme (god. 1867.) i svoju domovinu ostavio, nego li se tomu načelu iznevjerio. **On nije nikada niti ikojom zgodom podredio Hrvatske Ugarskoj; on nije nikada smatrao, niti smatra Ugarsku materom zemljom Hrvatske ili u državnom pogledu nad njom...** Njega pogled nije nigda zanašao ni na Beč, ni na Peštu. Njemu je samosvojnost naša, njemu je naše pravo tako sveto i tako milo kao vlastita duša njegova... On je razvio svu silu rječitosti, on je iznio svu snagu državnopravnih dokaza, on je s najvećim žarom ljubavi pitao ujedinenje naših zemalja; učinio je od svoje strane sve, što je mogao, pače ultra posse: žrtvovao je sebe i ako ćemo po ljudsku reći: časti i dostojanstva. Da nije uspio, krive su okolnosti i svjetski događaji, kojih on niti je promijeniti, niti osujetiti mogao. Što pako biskup u političkoj borbi nije uspio, nije on kriv... »krive su okolnosti i svjetski događaji... krivi su faktori od njega jači i moćniji, a kriv je,

¹² Tekst cijele poslanice ima g. F. Šišić: J. J. Strossmayer i ost. na str. 243—434. Izvatke u prijevodu vidi u mojoj knjizi: Strossmayer i pape I. 30—52.

recimo iskreno, i narod, koji se nije znao ili nije htio sav oko Strossmayera okupiti...¹³

Politički rad nije Strossmayera niti najmanje odvrćao od njegovih temeljnih načela o odnosima Srba i Hrvata, pravoslavlja i katolicizma, nego ih je i u ovom deceniju zastupao i branio.

Kad je ban Šokčević 10. prosinca 1860. pročitao u hrvatskom saboru ručno pismo Franje Josipa I., kojim među ostalim naređuje: »da hrvatsko-slavonski jezik ima kod namjesništva i kod banske stolice valjati kao službeni i uređovni jezik, i to u nutarnjoj službi i u obćenju sa ostalim političkim i sudbenim vlastima«... »svečanošću časa prevladan a da tomu danu uspomenu ovjekovječi, diže se naš biskup pa sa žarkom besjedom oglasi konferenciji, a preko nje i narodu, da je nadošao čas, kada će u d a r i t i t e m e l j e n a j v i š e m u č e v n o m z a v o d u n e s a m o n a r o d a n a š e g a, n e g o i s v e g a s l a v e n s k o g a j u g a. Narodu tim danom istinu sviče zora ustavnosti; ali ustavnost i slobodu ništa ne će tako sačuvati, ništa toliko unaprediti, koliko prosvjeta; narodnu svijest i narodnu ćut u narodu našem ništa tako živu i tako budnu održati ne će, kao liepa pažnja i moralna zajednica sa ostalom blizom braćom na jugu. I zato utemeljuje jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti, o kojoj je u javnosti jur govoreno. Želi iz sve duše, da se utemelji u Zagrebu i sveučilište, a nada se, da će se to skorim pomoću sabora našega i dogoditi. (Otvoreno je tek 19. listopada 1874. — Op. p.)... »Razboritiji sinovi jugoslavenskoga naroda, kojima je do toga stalo, da svoj narod dovedu na ono mjesto, koje ga ide po odluci Božje promisli, sravnjavajući njegovu rascjepkanost u knjizi sa silom inostranih susjednih književnosti, svaki dan jasnije uvidjaju, da dočim sjedinjeni bili bi u stanju utemeljiti i razviti bogatu narodnu književnost, svakojako sada razciepani u srbsko-hrvatsku, samo pismenima razdjeljenu, u slovensku i bugarsku književnost, troše zaman ili bez znatnoga uspjeha liepe sile svoga Bogom nadarena uma. Odavde porodi se u njih malo ne obćenita želja i težnja, da se što prije pronadje najpreči način, kako da se u kolo srbsko-hrvatske književnosti najprije povuku braća Slovenci, kojima bi se tim obezbjedio narodni život i napredak, a nam Hrvatima i Srbijem nabavila liepa kita umnih suposlenika. Tome kolu mogli bi se približiti i radini Bugari. Taj narod, jak do 5 milijuna, već i stoga zaslužuje našu pozornost, što je on nekada uprav na književnom polju prednjačio ne samo južnim nego i sjevernim Slovenima; pa u novije doba pokazuje, da nije u njemu utrunuo duh sv. Ćirila i Metoda, Klementa, Ivana Exarha i velikoga cara Simeona.

Za sada nema još sredotočja u kom da (Jugoslavenski narod) sjedini svoje raznolike življe. Ovim sredotočjem imalo bi biti učeno

¹³ Ispor. spomenuto djelo na str. 428—9. — Mislim, da i danas mnogi krivo shvaćaju političko djelovanje Strossmayerovo, pa stoga navodoh ovaj uvaženi i mjerodavni sud povjesničara M. Pavića.

društvo ili akademija, u kom bi se imali stjecati i sjediniti svi bolji umovi hrvatski, srbski, slovenski i bugarski, da viećaju, kojim bi se načinom imala najpreče stvoriti jedna narodna knjiga na slovenskom jugu, i kako bi imala u svoje okrilje uzeti sve struke čovječje znanosti.

Grad Zagreb steče si tolike zasluge za preporođenje naše knjige, a uza to dobi takovu političku važnost u našem narodu, da punim pravom zaslužuje biti stolicom ovoga jugoslavenskoga učenoga društva.¹⁴

Iz Đakova 7. oktobra 1863. javlja Strossmayer Račkome: »Bile su vod dvije Engleskinje. Vidi se, da su Slavjanstvu privržene. One misle, da su Srbi praferenter pozvani osloboditi Slavjanstvo tursko. Ja im rekoh, da im mi u tom poslu ne ćemo na putu biti. Bog im pomogao! Medjutim doslije nisu još osobitu kaku vještinu niti u promicanju kulturnih svrha, niti u borbi proti Turstvu pokazali. Mi smo žalibože Hrvati priečeni od one strane, koja bi u vlastitom interesu imala nas podupirati (misli A.-U. monarhiju. — Op. p.). A naši ljudi na čelu — kukavice ropskoga duha!¹⁵

U listu od 29. februara 1864. tuži se Strossmayer Račkome: »Gdjekojiput take odluke dolaze u školskih stvarih, da bi čovjek mislio, da je sav consilium (t. j. namjesničko vijeće u Zagrebu) »srbičeski«. Veliki župan sriemski mora imati velikih prijatelja kod našega namj. vieća. A vjerujte mi, da čovjek ovd nema energije i da se naši Srbi u Sriemu ne boje, jao i u zao čas katolicima! Ja mni-jem, da Srbima ne treba prostiti, gdje ne imaju pravo, jerbo upravo tim bivaju smjeliji i drzovitiji.¹⁶

Bilo je više takvih slučajeva u Srijemu, gdje je Strossmayer energično nastupao u obranu katolika. Da spomenem samo neke.

G. 1863. i 1864. digla se u Irigu hajka pravoslavnih Srba proti ondjašnjem katoličkom župniku Đuri Malachowskom: »da u svojim prodikama vjekovito napada na pravoslavlje i njegove privrženike; da je iz rimokatoličke učione otpremio nekoliko pravoslavne djece; da zabranjuje zvonjenje u svojoj crkvi prigodom javnoga oblužavanja obredah crkve istočno-pravoslavne«, pa stoga izrazuju želju, da se župnik Malachowski iz Iriga odstrani.« Obćinstvo županije srijemske podnijelo je o tome izvještaj namj. vijeću

¹⁴ Navodim opširnije ove riječi Strossmayerove, jer se iz njih očito vidi, kako je veliki biskup smatrao prosvjetno-kulturno ujedinjenje katolika Hrvata i Slovenaca sa pravoslavnim Srblijima i Bugarima kao preduvjet njihovog vjerskog i crkvenog ujedinjenja, ne misleći za onda na njihovo političko ujedinjenje. — Citati su iz Cepelić—Pavićeve knjige str. 446—448.

¹⁵ Isporedi: F. Šišić: Korespondencija I. str. 18.

¹⁶ Ibidem str. 21.

¹⁷ Kako se iz raznih spisa u bisk. arhivu u Đakovu razabire imao je Strossmayer g. 1863—5. više neugodnih afera s ondašnjim velikim županom srijemskim u Vukovaru, Svetozarem Kuševićem.

u Zagrebu, a ono se obratilo Strossmayeru moleći, da izašalje svoje povjerenike, koji će u mješovitoj komisiji, t. j. skupa sa predstavnicima političke vlasti, ispitati pojedine točke optužbe. Na to biskup među ostalim odgovara: »Duhovni je stol doduše uvjeren, da bi se svrha bolje postigla, i da bi se obziru na nadležnost crkvene oblasti mlogo bolje odgovorilo, kad bi sama crkvena oblast istragu vodila u stvari toliko delikatnoj, gdje se radi o crkvi i o smislu prodikah, koje je župnik u crkvi katoličkoj imao, osobito ako se u obzir uzme, da se nekim načinom i oblast srbska i srbsko pučanstvo poziva, da sudi o smislu katoličkih prodikah, i da li iste premašivaju one granice, koje su postavljene za obranu katoličkih istinah...« Ipak na želju vis. namjesništva imenuje svoje povjerenike, jer želi »svoje pravo braniti i od svoje strane doprinieti, da se stvar na svaki način ponješto zamršena razbistri i neredi koji su se u odnošaje iriške škole uvukli, poprave.« (Sudac Nović dao je učitelja Šebia dopremiti pred sebe po oružanom četniku; učitelj u Irigu dobio je svoju plaću za g. 1862.-3. tek u veljači 1864., isto su tako neredovito i sa velikim zakašnjenjem dobivali plaću učitelji u Šatrinčima i Maradiku; školska djeca sa školu polazila nemarno).

Komisija je stvar točku po točku ispitala, te preko županije dostavila istražne spise kr. namjesništvu, a ovo je u prepisu dostavilo duhovnom stolu u Đakovu svoj akt od 8. srpnja 1864. br. 6445/1307, kojim daje razne naloge obćinstvu županije sriemske u Vukovaru. U 1. točki konstatuje da »nije nitko neposredno iz ustih župnika Malachowskoga čuo, da je ma kakove pogrdne ili uvredljive rieči proti istočno-pravoslavnom obredu ili njegovim sliedbenikom budi u crkvi svojoj budi izvan crkve govorio; pače Malachowski je po sviedočanstvu istoga župnika istočno-pravoslavne crkve Josipa Gorjanovića i mnogih drugih neporočnih sviedokah, u izvršivanju svoga zvanja strog nu saviestan svjestjenik, a inače čoviek čestita značaja«. U 2. točki se glede školske djece kaže: »pošto su ta dieca došla u rimokatoličku učionu u toj namjeri, da nauče nemački jezik, morao jih je župnik Malachowski uputiti, da se ondje ne uči niemački jezik, ter otpraviti tim više, što se u tamošnjoj katoličkoj učioni predavaju oni isti predmeti, kao i u istočno-pravoslavnoj; zatim što su te dvie učione baš po vierozakonu navlaš razdjeljene, i što u katoličkoj učioni nije moglo biti dovoljna prostora, kako to veliki sudac Miković u svom izvjestju od 23 Veljače 1863 Br. 67 tvrdi, niti za katoličku diecu; jer u toj učioni, kako rečeni sudac sam navadja, nije više prostora nego za 70 diece, a pleg istražnih pisamah polazilo je tu učionu u ono vrieme 71 diete, godine pako 1863—4 92 rimo-kat. diece ter je još izostalo 18 sposobnjakah, koji bi po obstojećih za pučke učione propisih svi bez iznimke morali učionu polaziti«. — Ostale tačke optužbe »nisu većom stranom dokazane i tiču se isključivo crkvenih obredah, koji spadaju na nutarnju samostalnost crkve, kako jednoga tako i drugoga obreda, ter nemogu biti predmetom političke

rasprave, već nakoliko bi bilo u odnosnom ponašanju župnika štogod prikladna, mora se to ostaviti razsudjivanju dotičnoga duhovnoga stola biskupskoga«. (Ostale točke ispuštamo, premda su i one odsuda optužbe).

»Usljed toga ovo kr. namiestničko vijeće na temelju prenavedene istrage nenalazi povoda nikakvom postupku proti župniku Ivanu (recte: Đuri) Malachowskomu...

U ostalom nemože propustiti ovo kr. namiestničko vijeće da ovom prigodom občinstvo županije nepozove, neka bi u sličnih predmetih tičućih se vjerozakonskih odnošajah sa svom pomnjom triezno i obzirno postupalo, ter bez svake strasti ili pristranosti ozbiljno oko toga nastojalo, da se medju sliedbenici jednoga i drugoga obreda uzajemno porazumljenje i sloga uzdrži...«

Namiesničko vijeće je dostavilo taj prijepis duh. stolu u Đakovu uz popratni dopis, u kome na koncu »umoljava, da u sličnih predmetih i od svoje strane svakom prigodom nastojati izvoli, da se takove razmierice odmah u početku uguše.«¹⁸

Duhovni stol je doista iz svoje sjednice 28. i 29. srpnja održane župnika Gjuru Malachowskog »ozbiljno opomenuo, da okaniv se svake strasti i pretjeranosti, sa svom pomnjom ozbiljno oko toga nastoji, da se medju tamošnjim žitelji jednoga i drugoga obreda i vjeroizpovjedanja mir i sloga uzdrži, u kojem obziru valja Vam izbjegavati svaki i najmanji povod vjerozakonske mržnje«.

Strossmayer je od početka nastupio dosta energično u ovoj aferi tako, da je ban Šokčević u dopisu od 19. siječnja 1864. Br. 13703—2770 iz 1863. obnašao »službeno i zajedno preuljudno pozvati Preuzv. Vašu, da izvoli nastojati kako će se u buduće u dopisivanju od strane duhovnoga stola djakovačkoga s ovim kr. namiestničkim vijećem glede forme i sadržaja bolje paziti na shodniji način dopisivanja, jer bi u protivnom slučaju ovo kr. namiestničko vijeće bilo usiljeno na obranu svoga vlastita ugleda i dostojanstva kako i po njem zastupana vlade Njegova c. kr. Apostolskoga Veličanstva bez svakoga obzira na stalež i osobu bud moralnu bud fizičku upotriebiti ona sriedstva, koja mu zakon i obstojeći propisi na ruku pružaju.«

Na naleđe toga dopisa napisao je Strossmayer ovu značajnu bilješku: »I to je jedan način nad Biskupom osvetiti se zbog toga, što neće da sviest svoju i osviedočenje svoje podvergne tudjoj samovolji. Može bit, da je odgovor bio u formi preoštar, ali je bezdvojbno, da je duh. stol u samoj stvari imao pravo. Svatko tko ikada bude pisao poviest naše administracije, začudit će se bez dvojbe, kako su se neki predmeti vrlo važni poveršno i netemeljito riešavali.«¹⁹

¹⁸ Taj spis je protokoliran u bisk. kancelariji u Đakovu 16. snjarp 1864. Br. 709.

¹⁹ Spis u bisk. kanc. pod 27. siječnja 1864. Br. 68 (škola).

Zanimljiv je i drugi događaj.

G. 1865. vršili su se izbori za hrvatski sabor. Prema ondašnjem izbornom redu došao je veliki sudac iz Vukovara, Jovan Miković, u župu Tordince i njezin filijal Antin, da obavi izbor izbornika. Bila je nedjelja kad u filijalu nema sv. mise, nego su filijalci dužni da dođu u župnu crkvu. Sudiji Mikoviću se žurilo, pa je u Antinu odredio izbor za 10 sati prije podne, a za Tordince je odredio 12 sati istog dana. Ali, jer u 12 sati baš nikoga nije našao u općinskoj kući, odredi izbor u 2 sata po podne. Tome se usprotivio župnik Pavao Andrić i poručio sudiji Mikoviću, da će ga tužiti, što je u Antinu proveo izbore u vrijeme, kad se u župi držala služba božja. Andrić je prigovorio Mikoviću što uzima u zaštitu beležnika Uroša Lujanovića i spočitnuo mu, da je on paša i da on ne po zakonu nego po svojoj volji sa povjerenim mu srezom rukuje, da općini pripadajuće joj pravo uskraćuje i uopće sasvim svojevoljno srezom upravlja. Stoga Miković u svom opširnom izvještaju moli velikog župana Svetozara Kuševića, da se što prije obrati Strossmayeru radi premještenja župnika Andrića. Kušević je dostavio u prijepisu Mikovićev izvještaj i u popratnom dopisu javio Strossmayeru, pošto duh. stol nije zadovoljio njegovoj molbi da se na lice mjesta pošalje mješovita komisija, da njemu »kome nad mirom i poredkom u županiji bditi nadleži, nepreostade ino, već to podjednim visokoj dvorskoj kancelariji i predsjedničtvu namjesničkog vieća javiti i od tih vlastih tražiti, da se tim izgredima kraj učini; dočim ako skore pomoći nebude, moraće se proti Andriću bez obzira na njegov svećenički čin po svoj strogosti postupiti i on prisilnom rukom iz mjesta udaljiti, u komu se kao buntovnik ponaša, te cijelu obćinu do krajnosti i najveći nezgoda dovesti može.«²⁰

Strossmayer se na dugo i široko obazreo na pojedine tvrdnje sadržane i u Mikovićevu izvještaju i u Kuševićevom dopisu. »U Mikovićevom izvještaju glavno je to, da se posao izbora izbornikah u Antinu i Tordinci upravo za vrijeme službe božje nedjeljnim danom držao. Ja kao crkvena oblast moram sa svom snagom moga zvanja prosvjedovati proti takomu oskvrnjenju službe božje. Vjerujte mi, da se samo iole obzira uzima na važnost svete vjere i službe božje, nebi se tako slučajevi u nas sbijali. Gospodin Miković veli u svom izvješću: da je sveštenika dužnost viećite i neumrle istine sv. vjere propoviedati, koje dočim put ka krieposti i spasu duše jednom stranom vođe, ujedno svakoj oblasti moralnu podlogu pružaju. Gospodin Miković dobro sudi; samo bi morao on sam prije svega dobrim primjerom u tom obziru služiti, ter se čuvati svakoga čina, koji je prot zakonu i koji preziranje sv. vjere i službe božje u sebi sadržava. Božja providnost njeke je stvari najužje spojila. Spojila je sa vjerom mir i red ovoga svieta i ugled svjetskih oblasti; ali je spojila i to, da svjetska oblast kad vjeru prezire, svoj ugled ruši i

²⁰ Spis u bisk. kancelariji pod 30. lipnja 1865. Br. 717. pr.

svakome redu moralnu podlogu krši. Svjetska oblast u onaj čas kad vjeru prezire, nesmiye se tužiti da joj plodovi sv. vjere manjkaju... Ovdje što rekoh o službi božjoj, tiem veću i moju i Vašu pozornost zaslužuje, jerbo je željeti, da narod naš u Sriemu u slozi i ljubavi živi. Imalo bi se dakle neizmijerno na to po mom mnienju paziti, da se občinam katoličkim nedaju bilježnici istočnoga obreda, koji je položaj i tada težak, kad su najbolji i najizverstniji, a kamoli kad su loši i puni svakoverstnih manah. Osim toga već i sama delikatnost zahtieva, da oblast koja je istočnoga obreda, katolikom nigda niti povoda nedade, da se vjera kath. i ono što je s njom skopčano, prezire. Ovaki čini, ko što su Mikovićeve dakako da tužbama mlogo povoda daju. Ja znam, da Vaša presvietlost isto tako o ovome predmetu sudi ko i ja. Ali nije dosta samo tako suditi, nego u delikatnih okolnostih, u kojih u Sriemu živimo, morala bi se i s v a k a s j e n a izbjegavati, da se katolici potužiti povoda neimaju. Reći mi je iskreno, da u tom ako i neima možebiti zle volje, ima ipak mlogo i previše nesmotrenosti...

Na mene dakako samo spada služba božja po javnoj oblasti priečena; ali mi je upravo u interesu sloge bratske i ljubavi, i onih prigovorah, koji ćeju se po svoj prilici Vama činiti, ove opazke činiti i još nadodati, da ako se u s t a n o v i t o j n a m j e r i i eklatantnim njekim načinom pravo i pravica gazi, da se tada nimalo čuditi nije, ako ljudi njeki žešći, u osvjedočenju da im se nepravda čini, u nepristojne izraze prot uvriedjenikom svojim panu...

Vi se prietite, da ćete prisilnim načinom paroka kath. iz župe i od svoga puka odstraniti; valjda u tavnicu i okove staviti. Hvala Vam liepa, moj veliki župane, na toj ljubavi i obziru na mene i na onu svetu stvar, koju ja zvanjem svojim zastupam. Ja cienim, da presvietlost Vaša svetoj stvari, koju bi obojica zastupati imali, tiem činom nebi nikakvu uslugu učinili. Da se tiem postupkom ljubavi i slozi našega naroda u Sriemu nebi nimalo preporučili. Vjerujte, ja u Vašem položaju volio bi hiljadu nepravdih pretrpjeti i uvriedah osobnih podnieti, nego povoda dati, da se sveštenik srbski u tavnicu baci...

Možebit da će se Vaš čin, ako Vi moga sveštenika zatvorite, mlogim dopasti. Možebit da će se taj čin odobriti. Ja bi pako reko: da taki čin prije ili poslie, nebi ni Vam na korist, a još manje na slavu služio.²¹

Te Strossmayerove primjedbe razdražile su vel. župana S. Kuševića, pa on već 9. srpnja 1865. Br. 442 piše, kako mu nalaže dužnost da mu se onako isto odazove »jer sam uvieren, da će shvaćanje Vaše Preuzvišenosti za sobom neugodnih posliedicah po-

²¹ Sve dokumente što se odnose na ovu aferu, donio sam u Glasniku biskupije dakovačke g. 1935. br. 5. i slj. — Ovdje su citati iz spisa — autografa Strossmayerova od 30. lipnja 1865. Br. 717 pr.

vući, pak zato dopustite mi da Vam iskreno i odperto na sve točke tim većma odgovorim, čim mi u sedamnaestgodišnjemu momu službovanju ni jedan zvanični dopis gorčije pao nije, doli ovaj gore naznačeni, — jer sadržava u sebi sumnjičenja i izraze, koje sve meni ni na um palo nije nigda, a najmanje onda, kada sam se zbog odstranjenja mogućeg izgreda na Vašu Preuzvišenost s pouzdanjem obratio i fakta naveo, koja su već višekratnim nevoljama povoda dala, te kada sam odstranjenje takovih, u interesu obćem potražio, ne smijerajući od tuda nipošto učiniti stvar konfessionalnu, i nemišleći da će se od tuda i siena progonstva katolicizma izvaditi moći.

»Velite Preuzvišeni Gospodine, da su njeke stvari u izvješću Mikovićevu Vas neugodno dirnule, a kako je meni moralo biti, kad sam razumio iz istog ponašanje župnikovo, kad mi javni organ izjavi, da u tu obćinu više ići nesmije, i da je tamo pogibelj narušenja javnog poredka nastala? — pak po tom sudite, da li ja nisam najdelikatnije postupio obraćajući se u tim okolnostima na Preuzvišenost Vašu, a za odstranjenje moguće odgovornosti kad sam predstavljanim vlastima javio slučaj neugodni, te sam tim putem čim skorijeg lieka potražio«.

Kušević zatim ispričava Mikovića da »nije činio ni po nalogu ni s namierom da oskverni svetčanost dana, nego po nuždi i prešnosti zadatka, koji se je u najkraćem vriemenu obaviti morao, a činio je izbore s najvećim obzirom na obveršavanje sv. Mise... osim toga je kod nas uobičajeno, da slični zadatci i različna obnarodovanja onda se obavljaju, kad sviet časa ima i kada je na jednom miestu i tako skupljen, te tim bi se postupkom narušavala najmanje svetinja prazdnikah, dočim bezdieljem (neradom), pijanstvom i pred samim svetim crkvama bezobrazlukom i psovanjem skverm se svečanost i immoralitet podkrepljava se. Ja dakle dopustiti nemogu, da u činu Mihovićevu leži preziranje sv. viere... koje ja ni s moje strane podnipošto dopustio nisam, jer sam i sâm uvieren da je svetinja viere temelj sreće i obstanka čovečijeg društva i deržave, i da svietska oblast bez svete viere obstanka imala nebi.

Na primiedbe o slozi i ljubavi u Sriemu nuždnoj, dužnost mi je ispoviediti, da sam ja oko te svagda najvećom pomnjom nastojavao, da sam tu sa svakim mojim požertvovanjem unapredjivao i da bi ja, smielo mogu reći, celomu svietu tako mirnu i spokojnu sviest želio, koja meni na najveću utiehu služi i služit će dok god sam živ... Primiedba o bilježnicima ima nešto za sebe na prvi pogled, i ja bi sigurno na to išao, samo kad bi se svagda shodnih kompetentah moglo dobiti. — Pri tomu, Preuzvišeni Gospodine, ja Vas mojim poštenjem, a to mi je milije nego sâm život, uvieravam, da sam ja svagda i svaku sienku izbiegavao, baš zbog moga pravoslavlja, da nedam povoda niti najmanjoj sumnji ili ogorčenosti sa strane katolikah; dapače obzirom na slogu i ljubav bio sam svagda i popustljiviji i mekši naprama katoličkim težnjam i ne riedko sam navlačio na sebe podozrenje partaičnosti; no žali bože da priznati

moram da sam pri svem tom slabo uspio kod katoličke stranke, kojoj sam valjda zato kriv, što sam kao pravoslavni živ!...

Od kuda i iz kojih riečih moga dopisa Vaša Preuzvišenost strast zaključuje, to je meni doista neponjatno; ja bi dapače bio prije vlastan reći, da se strast i razjarenost iz veleštovanog dopisa Vaše Preuzvišenosti izvesti da; a ja da sam se u prešnoj stvari na prosto dopisivanje i potonji priziv ograničio, lahko bi svoju dužnost povriedio...

Ja ponjati nemogu, od kuda Vaša Preuzvišenost okove i tamnicu iz mog dopisa izvadi, koju ja naprama Andrića upotriebiti smieram; zar nema načina prisilni ali shodni, zar nebi ja mogao g. Andrića kad bi do toga došlo mjesto u tamnicu, u Djakovo Vašoj Preuzvišenosti na dispoziciju poslati?...

Mogao bi ja mložinu slučajeja navesti, koi bi javnim dokazom bili, da sam ja svagda svećenstvo katoličko zaklanjao, da sam jednog zbog tužbe uvrieda Veličanstva najživlje pravdao i opravdao, jednog proti navali velike česti njegovih župljanah u zaštitu uzeo, pak kroz to na sebe i podozrenje višji vlasti povukao, te tako sam svagda radio, niti ima slučaja da sam svećenika igda, osobito katoličkog osramotio, niti da sam katoliku s namierom na žao učinio; a tako ću i u napried raditi, da pravedni uvidit moraće, da sam bezstrastan, pošten i pravedan čoviek, no nisam srećan da se kao Preuzvišenost Vaša zahvalnosti i priznanju nadati mogu, jer je predrasudje protivu mene, pa ma sijao kao sunce jarko!...

U ostalom još mi je na koncu dodati, da je nalog gg. Andrića podieljen vrlo elastičan, i da usijanoj glavi može povodom biti novih izgredah, što se mene najposlie netiče«...²²

Još je u toj aferi bilo dopisivanja, dok je konačno mješovita komisija 21. kolovoza 1865. izašla na lice mjesta i zapisnički ustanovila: »pošto je sve istražne spise pročitala i o načinu vođenja iztrage posavietovala se, povierenici Preč. Duh. Stola izjaviše, da oni započeti nemogu sve donde, dok g. veliki sudac vukovarski Jovan plem. Miković pred povierenstvo ovo nepredstane i dok se iztraga proti rečenomu sudcu sa iztragom proti g. P. Andriću nespoji, počem jim u smislu dobivenog naputka od Preč. Duh. Stola tako činiti valja. Počem povierenici županiski na ovi zahtiev nikako pristati nemoškoše, to se od započeca iztrage ove sve donda morade uzdržati, dok obostrani povierenici shodan naputak nedobiju.«²³

Strossmayer je 4. rujna t. g. odgovorio vel. županu S. Kuševiću vrlo opširno. »Odgovoriti Vam moram sviesti i časti svoje radi; u Vašem bo rečenomu pismu ima tako krupnih nepravda i zadjevica, da jih čoviek neporočne svjesti, najpače pako crkveni dostojanstvenik bez odgovora ostaviti nipošto nemože...

²² Spis je protokoliran u biskup. kancel. 16. srpnja 1865. Br. 790 pr.

²³ Zapisnik je uz još 2 spisa protokoliran u biskup. kancel. pod br. 888 — 1865.

Vi meni strast i razjarenost predbacujete, a od sebe ju odbijate. Ja ostajem medjutim pri svome mnienju a Vama prosto ostaje o meni misliti što Vam je volja. Da od strane Vaše strast i razjarenost vlada meni je živi dokaz, da ste jednim te istim hipom i meni stvar javili, i dvorskoj oblasti i predsjedničtvu namiestničkoga vieća; pače stvar je još i dalje doprla. Ja to držim za dokaz strasti a držim da je upravo dietinost plašiti me, da shvaćanje moje neugodnih za sobom posljedica imati može.

Moj veliki župane! Ako ste se valjda naučili plašiti, pak Vam to valjda i za rukom polazi, ali ste se ovd zlo namjerali, jer plašite čovieka, koji strah nezna, koji je pripravan za svoje čine svemu svijetu odgovarati, koji se posledicah svoga shvaćanja nigda plašio nije.

Ja držim, da je nedvojbeni dokaz strasti, prietiti se u pismu na mene, da ćete njeke nasilne načine proti katoličkomu svešteniku i parohu upotriebiti. Ja sam mimogred reko, da ćete ga valjda u tamnicu i u okove staviti. Imao sam na to pravo, uovlastila me je na to obćenitost Vaših izraza, koja svakako tumačenje dopušća. Kad se uzme u obzir, da se ozbiljni čoviek, kad prietnju u stvari vrlo delikatnoj upotrebljuje, precisno i oprezno izraziti običaje; kad se uzme u obzir, da prietnja Vašega sudca, koju ste Vi nekijm načinom usvojili, upravo predpostavlja da je moguće i vjerojatno, da će se fisičkim načinom prot svešteniku katoličkomu postupati, onda mi nitko živ i pametan zamjeriti neće, što sam tavnicu i okove spomenuo.

Ali recimo, da bi prisilnim, ko što velite, načinom moga svećenika od svoga zvanja odstranili i u Djakovo doveli, što Vi po Vašem znakom umjerenosti i Vaše blage i dobre ćudi, i obzirom na visoko zvanje svećeničko uzimate, a ja velim: to bi strast, razjarenost i nepravda najveća, ter u Vaših okolnostih upravo nečuvena nesmotrenost bila.

Moj veliki župane! Ja neznam što bi posljedica toga čina bila; znam samo to, da se u našoj zemlji još dosada nikada tako postupalo nije; dosad samo se je sa svećenikom katoličkim u protestantičkih i ruskih zemalja tako postupalo; pak Bog i duša i tada za vladu stvar je najnepovoljnijih posljedica imala. A Vi da to učinite? Vi koji velite, da Vam je toliko do sloge i ljubavi stalo?

Moj veliki župane! Nedvojim ja nimalo o Vašoj dobroj volji; i pismo moje, koje Vi strastvenim i razjarenim nazivate, nedvoji o tome; ali mi dopustite da Vam rečem, da dobra volja bez prosvćenoga uma i one mudrosti i opreznosti, koja je u miskih okolnostih absolutno nuždna, velike vrijednosti neima. Ja velim, da bi Vi sve u svomu pravu bili, ko što niste; da bi Vi najpravedniji čin tiem, o čemu dakako ni govora nije, učinili, što bi moga svećenika prisilnim načinom od stada svoga i od zvanja svoga odstranili, ipak bi morali stoput prije promislili: što će biti toga čina posljedice? Nećejul biti posljedice toga čina tako tužne i užasne, da je bolje upravo i njeku

nepravdu trpjeti, nego se tiem posliedicama izvrći. Kod Vas je medjutim neka lahkomišljenost u tomu obziru zavladała. U slučaju iriškoga paroka iskalo se je svrgnutje i premjestjenje paroka; u ovom slučaju Vaš sudac, a po svoj prilici i Vi zahtievate premiestjenje paroka. Kod Vas i Vašega sudca katolički parok i notaroš, to je skoro jedna stvar. Ja Vas uvjeravam, da ima razlike medju parokom i notarošem.

Vi se i onako tužite, da priznanje nenalazite koga sam ja tobož neznam gdje stekao!? Misliteli da bi Vam nasilni postupak prot kath. svećeniku put k priznanju prokrčio?

Ovom prilikom dopustite, da Vam nešto napomenem, što ja i opet nedvojbenim znakom slabosti i strasti držim: Vi vis-à-vis katolikah u Sriemu upotribljujete izraz »valjda sam im kriv, što sam živ.« Tužni i zaista užasni izraz! koga sirotinja raja prot stoljetnom krvoločtvu turskom upotriibljuje. Za Boga! Indi je u hrvatskoj zemlji i pod uplivom hrvatskoga prava i pravednosti, a mogu kazati pod uplivom hrvatske dobrostivosti, udes velikoga župana sriemskoga sličan užasnom udesu sirotinje raje bosanske.

Ah slogo sveta, od koje budućnost našega naroda zavisi, što će iz tebe biti, kad čoviek, koji se posriednikom sloge i ljubavi gradi, koji je u narodu hrvatskomu toliko odlikovan, tako govori o udesu svomu!

Oprostite i bez uvriede budi rečeno: taj izraz će svaki, a i Vi kad ohladnite, za posliedicu uzrujane krvi i razpaljene mašte proglasiti.

Dobrota, ljubavi i pravednost, kojom su vikli Hrvati susretati bratski narod srbski, jedne krvi, jednoga porekla, jedne budućnosti, pače smjelo velim i jedne vjere, jerbo nam je razlika samo glede crkvene uprave, a nikako glede vjere. (Baš sasvim tačno nije! Op. p.)

Vi velite, ja sam stekao nekako priznanstvo! Ah kukavno je to priznanstvo, kad me veliki župan sriemski strastvenošću, razjarenošću, konfessionalnošću i neznam čim osvađuje, a zašto? Zato što mu umjerenost i opreznost svjetujem ondje, gdje nam je umjerenost, brižnost i opreznost od najveće nužde, gdje upravo od nje sloga zavisi i to: da nas ljudi ne zlobe i narod nam netruju.

Vi velite, da ste njeke svećenike branili, a ja velim: branili ste jih, jerbo Vam je dužnost braniti pravdu... A znam, da je u Irigu prot župniku kath. vrlo nesmotreno postupano. Bog zna! što se nije prot njemu reklo i navelo, čak sam i ja morao ukor od namjestničkoga vieća toga radi dobiti. Pak što je na posliedku izišlo? Izišao je: ridiculus mus. Prot grdnoj osvadi, kanda on pravoslavnu vjeru izvrgava, dokazano je svjedočtvom poštenjaka srbskoga svećenika, da je on siromah u tom obziru pravedan kano sunce!

Oprostite mi, da Vam ovom prilikom još jednu stvar rečem, što se između ostalih i na priznanje, koje Vi tobož u izvanrednoj mjeri zaslužujete, ali ga kod katolikah sriemskih steći nemožete: Naša je sva administracija žali Bože, jako loša, a sriemska ako nije najlošija, iznimku sigurno nečini. Što se tiče školah kath. i njenih drugih kath. stvari, u jednoj te istoj stvari pet šest puta urgiram i ja i namjesničko vieće stvar, a ona opet ostaje, kaka je taka je. Ovo se tajiti neda, jerbo dokaze i ja i Vi i namjesničko vieće u svojih rukuh imamo. Ja Vam iskreno govorim, da mi je kod mnogih takih slučajeva na pamet palo: Ja da sam na čelu uprave županinske u Sriemu, geniralo bi me jako toliko višjih opomenah i nekim načinom ukorah primati i zasluživati. Dakako da ja priznajem, da u tomu nije zle volje, i da to navlaš nebiva. Ali mnogi su, koji nećeju da tu stvar tako tolmače nego vele: to je bez dvojbe zla volja kriva; pak ako loša administracija na drugomu mjestu zlih posliedica ima, ima ih u Sriemu zbog delikatne situacije Sriema još crnjih i hudjih nego igdje.

Vi s nekom dopadnošću pozivate se na školu kath. u Tordincih.²⁴ Neznam koliko ste Vi upravo k' tomu doprinijeli, koliko dakle prava imate tiem se pohvaliti. Što međjutim za izvjestno znam, jest: da je komitat (= županija) i u tom poslu posve krivim pravcem udario. I to je ne samo moj sud, nego i V. namiest. vieća. A dvojim jako, da li je i do danas komitat sriemski naloge višje u tom obziru ispunio.

Vi se trsite u Vašem pismu dokazati, da čin Vašega sudca nije oskvernio dan svečani. Hvala Vam na pouki! Upravo se i pristoji i Vi ste više kompetentni nego itko, katoličkoga biskupa podučavati: što dan nedjeljni i svečani oskvrnjuje, i što svetoj vjeri prija ili neprija. Ja Vam pako velim sa svom ozbiljnošću svoga stanja i zvanja, da je čin Vašega sudca pravo pravcato skvrnjenje dana svečanoga i priećenje službe božje; i ja bi rado vidio onu jurisdikciju koja bi drugu odluku donjela.

Ona exküsa (= isprika), da je stvar prešna bila, ništ neizvijnjava, jer se njom svaki prekršaj zakona izviniti dade. A da je izbor izbornikah slična stvar proglasima, koji se puku proglasivati daju prilikom kad puk mnogobrojniji iz crkve izilazi, nevriedi sigurno odgovora; ko i ono, da je bolje izbore izbornikah činiti, nego pred crkvom belendovati i psovati, ako ovo posljednje nebi zaslužilo taj odgovor: da je glavi županije nad tiem bditi, da činovnici javni nepsuju pred pukom, što žali Bože ne samo da javno biva, nego i prilikom officiosnih činah...

Vi velite, da sam ja na moga paroka nekakki elastički dopis upravio. Ja sam dakle, moj veliki župane, čoviek elasti-

²⁴ Kušević na kraju gornjeg svog dopisa kaže: »U Antinu i Tordincih škole katoličke nigda bilo nije, i to je sadjeistvom i pod upravom Srbaljah zbito se, koje je opet dokaz proti intolleranciji.«

č a n. Hvala Vam liepa na tomu komplimentu; ja doslie toga niesam znao, a mislim, da veliki župan sriemski, po komu sam ja tobož njeko priznanje stekao, koje njegovim izvanrednim zaslugama katolici u Sriemu nepravredno uzkracuju, da veliki župan sriemski neće moći u narodu našem sastaviti porotu, koja bi njegov sud o elastičnosti mojoj potvrdila. Ja ću po svoj prilici upitati sabor, gdje je sav narod sakupljen, da li me je veliki župan sriemski pravredno odsudio. Medjutim ćete mi Vi dopustiti, da Vam ja protumačim, što znači po momu mnienju e l a s t i č n o s t. Elastičnost znači čovieka, koji po sviesti, po osvjedočenju i po dušnosti svojoj negovori; nego sad ovako, sad onako; sad manje, sad više, prema potrebi i koristi; koji u izrazih svojih dvoliči i tako jih udešava, da na svaki način izbjegne nepovoljnosti, koje bi mogle iz istine i pravde priznane proizteći, Rieč u jednu: elastičnost znači čovieka, komu je načelo: korist vlastita i ništa drugo; korist, kojoj je pripravan u nuždi sve žrtvovati.

Oprostite mi, veliki moj župane, da kad sam Vam rekao, što je elastičnost, da Vam i mnienje moje rekнем, gdje ju drugi put tražiti imate: Netražite ju kod ljudih, koji sviest i osvjedočenje svoje nada sve postavljaju. Koji vele: svaka usluga, koju činiš Bogu ili ljudem samo u toliko ciene ima, u koliko ju čista sviest i osvjedočenje prati. Koji kako jim položaj vanjski u sraženje sa sviesti i osvjedočenjem dodje, odmah se natrag povuku, negledeć na štetu, koja odtale proizteći može, pače negledeć ni na nepravredne odsude množine, koja rado odsudjuje ono, što nedokučuje. Tu, moj veliki župane, nemojte Vi tražiti elastičnost. A tražite ju kod ljudih, koji bez obzira na načela, na sviest i osvjedočenje svakoj vladi služe, izpostavljajuć se danas za ovo, sutra za drugo, kako jim upravo u prilog ide. Eto gdje Vi možete naći dvoličnost i elastičnost, koja Bog sam zna, koliko je zalah za narode i vladare već do sad navukla, i ko je, Bog bi dao, da i u svemu svietu, a osobito u narodu našem što prije posve nestane...

Dakako, da je toj grdnoj Vašoj izreci povoda dati moglo, što ja na koncu svoga dopisa (tordinačkom župniku P. Andriću. — Op. p.) velim: »tiem medjutim nije rečeno, da Vi Vaša politička prava rabiti i prot oskvrnjenju istih braniti se nebi smjeli«. Što bi ja dakle imao reći? Imao bi reći: Vi se odrecite Vaših političkih pravah; ako tkogod ma kakvim načinom na njih navaljivao bude, Vi prekrštenih rukuh gledajte; rieč u jednu: Što god veliki župan i njegovi organi htieli i zahtievali budu, Vi privolite na to, makar Vam sviest i osvjedočenje i ma kakvi višnji interesi to branili budu.

Oprostite, moj veliki župane, da ja pravo te fatalističke političke vjere u Sriemu tako malo priznajem, ko što nepriznajem u Turskoj pravo fatalističke vjere muhamedanske...²⁵

²⁵ Ja sam ovaj autograf Strossmayerov donio vrlo iscrpljivo s razloga, što još nigdje nije štampan, a svojom sadržinom tako vjerno odrazuje onu istinsku »sviest i osvjedočenje« biskupa Strossmayera, koje toliki naši politički, kulturno i vjerski aktivni ljudi sadašnjice niti vide niti shvaćaju.

Taj Strossmayerov dopis je Krševića dotukao. To se vidi iz njegova dopisa od 12. rujna 1865. br. 628, koji se počinje: »Uvriede nasrtanja i sumnjičenja u dopisu od 4. rujna o. g. br. 790 nalazeće se, mukom ću mimoići, ne zato, jer na ista nebi smio, ili umio pak i povoda imao nebi, istim tonom odgovarati, već što želim izbeći dalju razdraženost i ogorčenost, koju niti sam započeo, niti ju nastaviti želim; a ako do opravdanja dojde, — kao što se priete, — sigurno ću i smiela i onako odgovarati, kako to pristojnost, dostojanstvo i svetinja istine zahtievala bude.« Zatim se dosta nespretno ispričava, zašto je njegova naredba o premještenju tordinačkog notaroša bez uspjeha ostala, i uvjerava Strossmayera, da »taj bilježnik nije moj ljubimac — kao što se izraziti izvoliste, — jer meni je on koliko i župnik tordinački poznat, i meni je i jedan i drugi jednak, — te zato niti jednog ljubim niti drugog mrzim.«

Strossmayer nije na to ništa odgovorio. Samo je na naleđu spisa napisao: »Inactetur. Dicit Scriptura: percutite... per caput, ne videatur sibi sapere. Huic ne hoc quidem sufficit. Eppus.«

Takvih slučajeva bilo je osobito u Srijemu više. Mislim da iriški i tordinački dovoljno osvjetljuju Strossmayerov odnos prema pravoslavlju: uvijek spreman na ljubav i slogu, ali uvijek spreman i na ljutu borbu, kad se radi o obrani prava katolika i Hrvata.

U svibnju 1865. bio je Strossmayer u Beogradu i tom prilikom održao u kapeli c. kr. austrijskog konzulata dva govora, koja su »na sve tako silan utisak učinila, da se neprestano i svagdje o njima govori«, a Dr. Lindmayer »je obrekao, da će ih na svoj trošak dati pečatiti«, pa kat. misionar u Beogradu Robert Thurmayer u svom dopisu od 27. svibnja 1865. moli Strossmayera »ako bi moguće bilo i Preuzvišenost Vaša za dobro nahodi... milostivo amo poslati izvoljela«.

Je li Strossmayer poslao te govore i jesu li oni u Beogradu ili drugdje »pečatani«, ne mogu iz spisa doznati, ali mislim da nisu, jer je Strossmayer takove govore obično ex abrupto držao, a da ih nije prethodno napisao. Nema sumnje da ih je Strossmayer udesio obzirom na ondašnje prilike, posebno u Beogradu, pa bi i s te strane bili vrlo dragocjen dokument.

Da su prilike u Beogradu bile onda dezolatne, vidi se iz daljeg izvještaja R. Thurmayera u istom dopisu. »Ovdje je smjesa ljudi iz svih europskih državah, i to zaista od svakuda najgori, tako da je već u žalostnu poslovicu prešlo: »ništa čestita ne dolazi u Beograd.« Ko bi mogao ovdje svima zadovoljiti, kad je tu toliko raznih elemenatah, tolika smješa narodnosti i zakona, a što je najgorje takova razuzdanost i skvarenost, da je nadaleko nema! Šesta je godina odkako sam ovdje; došao sam baš u najveću smetnju, kad g. konzul Borovička htjede kapelu u podrum smjestiti, ja sam tad

morao proti tomu protestirati i s konzulom se boriti; pri preselenju kapele moradoh opet stranu konzula držati, a sviet koji je vikao i protestirao, ublažavati. Zatim u isto vrieme služih kod svietle kneginje²⁶ i u konzulatu; dočim je u ono vrieme konak i konzulat u najvećem neprijateljstvu živio, ja sam ipak sretan bio kod obe stranke dobro primljen biti. Tečajem bune ... moradoh kradom konzulat pohodjati i tamo službu obavljati, jerbot su mi se Srbi prietili bili, ako me vide tamo ulaziti, da ćedu me ubiti, jerbot su misliti, da u Konaku služeći špioniram što se tamo radi i kuha, te tad konzulatu donašam glasove; a konzulat je opet mislio, da ja sve tamo referiram — što se tu događa, tako, da se je jedamput g. Vasić pred g. Theodorovićem na sledeći način izrazio: »Što taj uvijek tu radi? Taj dolazi samo da špionira«. Ja sam često puta dosta morao pretrpiti, al se nisam nikada potužio, već sam nastojao s mojim ponašanjem svaku sumnju od mene odbiti i sve, koji hrdjavo misliše, a protivnom osvedočiti, i to mi je većinom svaki put za rukom pošlo.

Preuzvišeni Gospodine! Ja si uzeh slobodu okolnosti ove navesti, za pokazati, kakvi je ovde težak položaj za svećenika, i time ublažiti ono mnjenje, koje možebiti Preuzvišenost Vaša o meni goji. Teškoće ove nisam ja sam iskusio, već svi stranci koji god ovdje službu kakovu obnašao. Tečajem moga boravljenja u Beogradu tri naša konzula se izmeniše; g. konzul Radosavljević je ovdje najviše dobra učinio, i njega najviše mrziše, i pri polasku njegovom ga bacahu s kamenjem. Gosp. Borovička je noću otišao, a g. Vasića, ostavljena od svijuh, ja sam odpratio do lađe. Još nijedan konzul, nijedan svećenik se nije mogao u Beogradu skrasiti; pak kad gospoda, koja imadu ugleda a i novacah za steći si prijatelje, ovako svršavaju, što ću ja siroma, koji nigdi ništa nemam, koji osim anih brigah i borbah glavu si razbijam, kako ću koncem meseca moje uživiljenje i stan naplatiti...

Dokle god u Beogradu ova obstojateljstva traju, dokle god svećenik i konzulatu i občini ugadjati mora, dok god se austrijski i srbski podanici ili sasvim ne spoje ili se sasvim ne razluče, da ili svi imadu jednog svećenika, a svećenik bez razlike podaničtva jednu občinu, ili pako u slučaju razdvojenja svaka občina svoga svećenika, a svećenik za se občinu, dotle će svećenik uvijek medju dvie vatre biti, kod kojih jedne se prije il posle opeći mora« ...

Thurmayer na koncu javlja: »Odma drugi dan poslie odlaska Preuzvišenosti Vaše iz Beograda, dospje amo kroz ministerstvo inostranih djelah preko Beča na g. ministra Garašanina list od kar-

²⁶ Knegnja Julija, žena kneza Mihajla Obrenovića (ubijenog u Topčideru 10. juna 1868.), bila je rođena grofica Hunyady, katolikinja. Strossmayer je s njom više puta dopisivao. — Ispor. Šišić: Kore sp. I. str. 25, 36, 51.

dinala Antonellia, u kojem on ministereu javlja, da će za kratko vrijeme neki svećenik iz Rima amo prispjeti, koji će se s ovdašnjom vladom u dogovor staviti glede svećenika za srbske katolike.²⁷

*

Kako će nova katedrala Đakovačka biti škola za crkveno jedinstvo, vidi se iz Strossmayerova pisma Račkome od 3. septembra 1866. Na kraju pisma moli biskup Račkoga: »Molio bi Vas također, ako imate kada, da se pobrinete za data historička, kojima se konstatuje upliv Sv. Stolice, a to je kršćanstva, na južno Slavjanstvo od davnih do današnjih vremena. Kako znate, to će biti objekt mojih slika u crkvi.²⁸ U stolnoj je dakle crkvi, koja već po Strossmayerovoj zakladnici iz g. 1856. ima da među ostalim bude i »dissertius veritatis catholicae praeconium«, imala je također zorno prikazati u slikama iz povijesti kršćanstva među južnim Slavenima: što je Sv. Stolica, što su rimski pape kroz vijekove učinili za južne Slavene. — Kasnije se biskup predomislio, pa je uzeo drugi »objekt svojih slika u crkvi«. Zašto je to učinio, ne znam.

*

Uoči vatikanskoga sabora (29. lipnja 1869.) Strossmayer je upravo dugačku okružnicu svome svećenstvu, u kojoj tumači važnost sabora i njegovih rasprava. Među ostalim govori i o crkvenom jedinstvu: »Radi se danas u crkvi božjoj poglavito, da što više i što živahnije općeci sa središtem svojim i među sobom, u svetomu jedinstvu svome nove sile traži za borbu, koja joj predstoji i da napose svoju neodvisnost i slobodu u stvarima zvanja svoga novim načinom sačuva, obezbijedi i okrijepi. O tomu će se napose po mom mnijenju raditi u saboru vaticanskom. Sav svijet danas, kô što je poznato, druži se i sjedinjuje sve, što je po naravi, po povijesti i porijeklu jedno, ter u tomu združenju svome uvjete snazi svojoj, životu i napretku svomu traži. Crkva proti toj težnji dotle nije, dok se ona moralnim i kršćanskim načinom očituje. Odsuđuje pak i uvijek odsuditi mora ono što se na sili, spletkama i nepravdi osniva i traži, opominjujući po dužnosti svojoj narode, da se ne samo u privatnim nego i u javnim svojim odnošajima i težnjama nada sve čuvaju ozlede i preziranja moralnih načela; jerbo je to vazda štetno i razvratno, noseći u sebi klicu novih nužda i nevolja, novih rasprava i razdora.

²⁷ Garašanin Ilija (r. 1812. † 1874.) bio je glavni ministar kneza Mihajla Obrenovića. (Ispor. Šišić Op. c. str. 23). I s njim se Strossmayer dopisivao.

²⁸ Šišić: op. cit. str. 36.

Ali dočim se svuda skoro za jedinstvom ide, čini se ko da se s neke strane zazire samo od onoga svetoga jedinstva, koje u crkvi božjoj po naravi njezinoj vladati mora. Jedan Gospodin, jedna vjera, jedno krštenje, veli apostol sv. Pavao (Ef. 4, 5). Božanstveno pak srce Gospodnje za ničim toliko težilo nije koliko za jedinstvom... Pak buduć je srce i ljubav njegova opsizala sva vremena i sva pokoljenja, moli i za sve one koji igda u njega vjerovali budu, da budu i oni jedno »ko što si — veli on — ti Oče u meni, a ja u tebi jedno«, da i oni jedno budu« (Iv. 17, 21). Jedinstvo to prvi je i najplemenitiji plod muke i smrti njegove... Jedinstvo je najplemenitija zadaća crkve, koja po nalogu Isusovu iz svih sila za njim težiti mora, da ljubav po svemu svijetu širi i ono sretno vrijeme uskoriti, kada će na ovom svijetu samo jedan pastir i jedna ovčarnica biti. U jedinstvu leži najsajmiji dokaz istine glede sv. vjere i najbitniji zalag snage glede moći, koju je Spasitelj u crkvu svoju položio.

Tko dakle crkvi zavidi jedinstvo, zavidi joj istinu koja u njoj živi; zavidi joj onu snagu i onu moć koja u njoj vlada i vladati će do svrhe svijeta. Ali baš stoga što se želi da crkva oslabi navaljuje se na njezino jedinstvo, a napose navaljuje se na temeljni onaj **kamen**, na komu je Gospodin osnovao crkvu svoju; navaljuje se na vrhovnu **moć koja u Petrovim nasljednicima** živeć najbitniji je i jedini uvjet jedinstva i snage crkvene.²⁹

*

Ovdje je sabran samo jedan dio Strossmayerovih izjava o pravoslavlju, odnosno o crkvenom jedinstvu. A tih bi se izjava našlo puno više, kad bi se iznijele sve njegove riječi i u govorima i u spisima iz ova dva prva decenija Strossmayerova biskupovanja.

Mnogo izjava ima i u ostala dva decenija, a te ću sabrati u drugom dijelu ovoga članka.

²⁹ U Bogoslovskoj Smotri g. 1934. br. 1. str. 1—19 je donešena cijela ova okružnica.